Zeist tussen 1880 en 1900

Inleiding

Op verzoek van de Van de Poll-Stichting vertelde freule J.M.E. van de Poll (1872-1970) jeugdherinneringen. De heer F. Wels nam op 7 maart 1968 dit gesprek op de band op, dat hieronder wordt weergegeven.

Aan freule Van de Poll is het ontstaan van onze Stichting te danken. "Zij gaf daarbij tevens uitvoering aan de wens van haar broer, jhr mr F. van de Poll, die in de Zeister samenleving vele jaren een voorname rol speelde en zich intens voor het Zeist van heden en verleden interesseerde" 1).

De Stichting zal zeer zeker de nagedachtenis van freule Van de Poll in ere houden.

Freule Van de Poll vertelt:

Er is gevraagd om mijn herinneringen over Zeist mee te delen. Ik zit er natuurlijk aan het eind van mijn leven vol van.

Waar zal ik mee beginnen of waar zal ik eindigen? Eigenlijk ben ik pas vanaf 1880, toen ik 8 jaar was, bewust geworden van hetgeen in Zeist gebeurde; daar kan ik over spreken.

Zeist was een mooi, rustig bosrijk oud dorp met prachtige buitenplaatsen en herenhuizen. Zoveel van die herenhuizen zijn nu verbouwd tot flatgebouwen. Zoals een oude zeisterse weduwe mij onlangs schreef: Hoe vindt u het toch dat al die mooie huizen vogelkooitjes worden met zaadbakjes ervoor?

Middelpunt van het eigenlijk dorp vroeger was het Rond met de twee Dorpsstraten. Het eind van het dorp was waar nu de winkel van Kraal staat 2) en waar de eikenhouten-bosjes begonnen. Persoonlijk betreur ik het dat er zoveel veranderd is en het dorp een druk roezemoezig stadsbeeld geeft en zijn eigen aardig cachet volkomen verliest.

Zeer te betreuren is de verhouding tussen de mensen onderling. Vroeger was het heel merkwaardig. Er was een heel groot verschil in stand. Daarentegen een veel grotere band tussen die mensen onderling. Veel meer persoonlijke belangstelling en vriendschap voor elkaar. Nu is dit nog slechts bij enkelen over gebleven. Op "Beek en Royen", waar wij 92 jaar gewoond hebben, kenden wij alle families in de Dorpsstraten. Wij wisten van elkaar de verjaardagen. Wij keken wie er kwam en wie er niet kwam, niet uit nieuwsgierigheid maar uit interesse.

De rust van het dorp kunt u zich zeker niet voorstellen. De kinderen knikkerden op straat. Er was helemaal geen gevaar. Mijn vader 3) gooide wel eens een paar chocolaadjes naar beneden om ze te paaien. Zij speelden haasje-over over de paaltjes van de Laan van Beek en Royen. Zo stil was het dat wij 's avonds in de zomer aan de voorkant op straat konden theedrinken en het aardig vonden als er eens een wagen voorbijkwam of een equipage van de buitenplaatsen.

Een cultureel leven was er in Zeist eigenlijk niet. Dat is pas begonnen in 1870. Toen de oprichting plaats had van de afdeling Zeist van de Maatschappij van Toonkunst door mr C.B. Labouchère en mijn vader. In 1882 volgde de oprichting van de Harmonie door mijn vader, Herman Meerdink en Herman Lentz. Vóórdien was er steeds het prachtige orgelspel van Herman Meerdink in de kerk en alleen de kerkmuziek bij de Hernhutters.

Hoe zeer men eigenlijk in die tijd behoefte had aan muziek bleek uit het feit dat tijdens de repetities van de Harmonie in de Nieuwe Sociëteit, die op de hoek van de Hogeweg en de Donkere Laan 4 stond, een groot publiek daarnaar kwam luisteren, steunende op hun rijwielen; een paard en wagen dat er langs kwam, moest maar een eindje om rijden, want ze wensten niet gestoord te worden.

Een groot verschil was er ook tussen armen en heel rijken. Er was geen armenzorg. Alles kwam eigenlijk neer op de weldadige dames, de gezusters Voomberg, me-

vrouw Van Loon van "Hoog Beek en Royen", mevrouw Pauw 5) van "Pavia" en mevrouw Labouchère van het Slot. Uitgaande van het principe de rechterhand mag niet weten wat de linker doet. De dames deden liefdadigheid in alle stilte.

Veel dankbaarheid was er niet. De dames hadden hun vaste dagen, waarom men mocht komen, eigenlijk bedelen. Op de dag dat mevrouw Van Loon het uur had om hen te woord te staan, verzamelden de vrouwen zich allemaal op de hoek van de Laan van Beek en Royen en de Driebergseweg. En wij konden vanuit onze open ramen de commentaren horen over die arme mevrouw Van Loon, en arm was zij in dat opzicht, die ongezouten besproken werd. Zo kwam er eens een harde stem, die riep toen zij terug kwam: "Nou dat mens, dat kreng, heeft vandaag maar weer *f* 1,-- gegeven".

Langzamerhand werd duidelijk dat die arme gezinnen de betrokken dames schromelijk voor de gek hielden. En zij namen een Zeistenaar om controle uit te oefenen. Ook dat hielp niet. Later werd Armenzorg opgericht en de dames waren doodongelukkig dat de particuliere liefdadigheid aan banden werd gelegd en dat zij in het vervolg een verklaring moesten ondertekenen van alles wat zij gaven. Maar dit was hoognodig en droeg bij om bedrog tegen te gaan. Gelukkig dat de sociale zorg in steeds betere banen werd geleid. Zo waren er op allerlei gebied verbeteringen aangebracht die thans onmisbaar zijn en die ik zeer zeker erken.

Veel moois van vroeger behoort tot het verleden en daar kan ik nog wel eens zeer naar terug verlangen.

Gaarne zou ik nog iets willen vertellen van de types die Zeist vroeger had. Elke plaats had toen haar eigen dorpsgekkies. Ook Zeist. Men liet ze kalm hun gang gaan. Nu zouden ze opgenomen worden in een inrichting, maar die bestonden vroeger nog niet. En bejaardentehuizen waren er ook nog niet.

Er was een zekere jonge man van ongeveer 20 jaar, voor zover als ik mij herinner, Jantje van de Achterheuvel. Hoe zijn achternaam was, weet ik niet. Een echte mongool met treurig uiterlijk, hangende traanogen en een hinkende manier van lopen, maar doodgoed. Zo betrouwbaar dat vrouwen die op een drukke dag geen raad wisten met hun kinderen hen geheel aan hem toevertrouwden. Jantje, die met de kinderwagen er op uit ging, kwam weer vrolijk en vriendelijk terug met het kind, goed verzorgd en op tijd thuis. Geen mens die hem kwaad deed, ook geen jeugd.

Dan was er Keesje Post. Die was heel anders. Het was een onschuldige gek, maar die de malste dingen verzon. Eens had hij kans gezien om in de molen op de Bergweg een zak met meel te veroveren. Hij strooide het meel uit op de grond en wentelde zich daarin. Spierwit kwam Keesje te voorschijn. Hij nam toen een paraplu waar alle zijde uitgetrokken was, zodat alleen de baleinen overbleven en bond aan elke balein een dode rat. Zo kwam hij langs ons huis. Wij, kinderen, hadden natuurlijk dolle pret, maar men liet hem kalm gaan. Later is hij in het slootje van de Blikkenburgerlaan gevallen en verdronken.

Bij de brand van de Broedergemeente onlangs 6) is mij weer te binnen geschoten wat Keesje ook eens deed. Er was een binnenbrandje in een huis op het Zusterplein. Mijn broer 7) ging er heen en hielp van alles, dus kostbaarheden, uit het huis te halen. De politie stond nog niet bij de brug om de mensen tegen te houden. Keesje ging er ook heen en ging eens kijken of er niets te pakken was in de keuken. Toevallig was er net een verjaardag geweest, dus Keesje vond klieken van de taart en flessen wijn. Hij ging met zijn kornuiten midden op het Zusterplein in het gras zitten en ze deden zich heerlijk te goed en lieten de hele boel maar branden.

Nu komen er een paar Zeistenaren, die waren niet

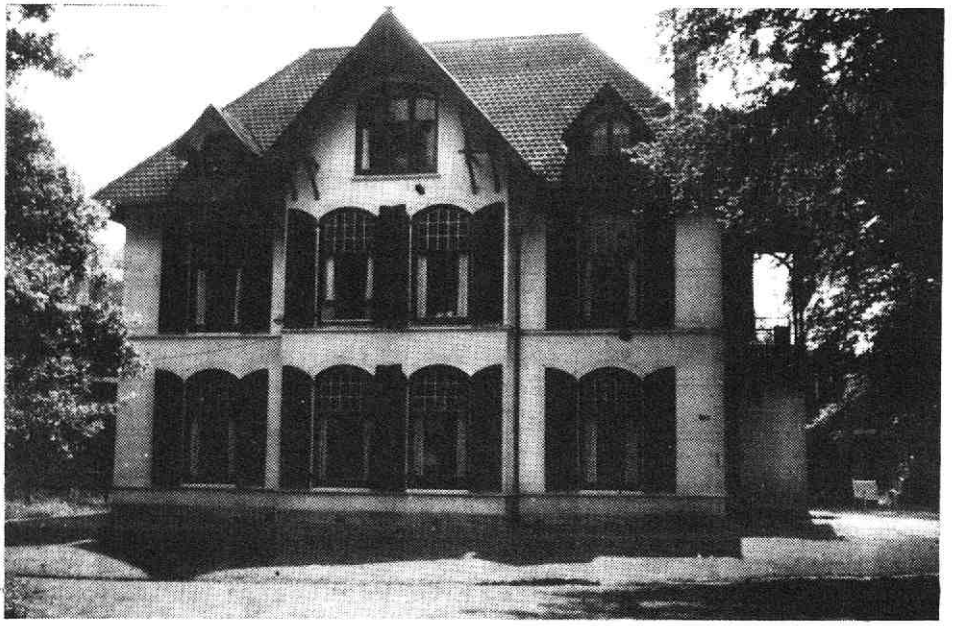

Huize "Simorowa" waar het interview met freule J.M.E. van de Poll is gehouden H. Wels

Een jeugdfoto van de freule
Collectie Van de Poll-Stichting

krankzinnig maar toch wel een beetje vreemd. Daar had je Zwarte Hans, die was zwart van haar en heel klein. Ook zwart in alle rimpels van haar gezicht, want daar kwam nooit een spons bij te pas. Zij werd een paar keer per jaar door mijn moeder aangeroepen om de gele steentjes van het trottoir, waar het gras tussen groeide, schoon te maken. De goede ziel deed dat op haar knieën op een oud stuk tapijt en met behulp van een kromme spijker. Als alles schoon was, werd zij zelf later geschrobd en met loog afgewerkt.

Dan was er Piet de Peel, die in een tentje in de schaatsenrijderstijd met een pot rokende turf op de Blikkenburgervaart borrels en warme dranken verkocht.

Dan was er juffrouw Lutteberg, genaamd Lut, die leefde in adoratie van de gezusters Van Loon, Pauw en Labouchère. Urenlang stond zij te wachten bij het hek van "Hoog Beek en Rooyen" om maar een glimpje op te vangen als mevrouw Van Loon thuis kwam.

Dan was er Cornelia Jansen, die in 1885 nog geen afstond kon doen van haar crinoline. Die prachtig schaatsen reed, buitenover 8) tot groot vermaak van de zoons van Labouchère van het Slot, die reden met haar, maar konden alleen met de hand de hare bereiken vanwege de crinoline en zo zwierden zij met haar in brede slagen over de Slotvijver, tot groot vermaak van het publiek.

In de Broedergemeente was een broeder Grasman. Hij deed voor de gemeente boodschappen en bracht de brieven op de post. Het postkantoor was toen in de 1ste Dorpsstraat. De beambten hadden het niet bijzonder druk. Eén van hen had gemerkt dat broeder Grasman wanneer hij een brief in de bus had gedaan terugliep en telkens omkeek of de brief er wel in lag. Toen Grasman goed en wel bij het het Schneiderhotel 9) was, liet de postbeambte de brief weer heel voorzichtig halverwege uit de bus piepen. Zo gebeurde dat enige keren en elke keer vloog die arme Grasman er in en holde weer naar de bus toe. Net

als hij het puntje van de brief wou pakken, zakte de brief weer naar binnen. Dit was eigenlijk een onschuldige voor-de-gek-houderij, maar toch nog wel geestig.

Zo, nou is het op!

Noten

1) Uit: "Ter nagedachtenis aan Jonkvrouwe J.M.E. van de Poll"; in: Bulletin van de Van de Poll-Stichting, jaargang 1, no 1, blz. 4

2) Hoek Slotlaan-Weeshuislaan

3) Jhr F.H. van de Poll (overleden in 1907)

4) De Donkere Laan liep van het gemeentehuis tot aan de beide Hogewegen

5) Pauw van Wieldrecht

6) De grote brand op het Broederplein was in de nacht van 27 oktober 1967

7) Jhr F (Frits) van de Poll

8) Buitenover-schaatsen wordt in Zeist: Beentje-over genoemd

9) Hotel Schneider is nu hotel Hermitage, het Rond 7